

1166, IV, 17.*

Venda d'alous, feus i batllies al comtat de Barcelona -Mataró, Palau, Horta- realitzada per Ramon de Mataró a favor del seu germà Arnau, de qui rep 440 sous de moneda barcelonesa. Si Arnau morís sense descendència legítima, els béns tornaran a Ramon, excepte la quarta part i els rèdits, dels quals disposarà Arnau lliurement. Signa Ramon de Mataró. Testifiquen Guillem ed Castellvell, Guillem de Bell.lloc, Miró de Mollet, Pere d'Argentona, Ramon de Sant Vicenç. Escrivà: Pere de Corró.

ACB, 1-1-1507.

Notum sit cunctis quod ego, Raimundus de Matherone (1), libenti animo et bona voluntate, dono et vendo et diffinio tibi, Arnalio de Matherone, fratri meo, et tuis, omnia mea alodia et fevos et baiulias et omnia mea directa ubicumque habeo et habere debeo, paterna voce sive materna et per vocem genitorum meorum aliisque modis et vocibus, in toto barchinonense episcopatu, scilicet: in Matherone et in Palaciolo et in Orta et in omnibus aliis locis, cum introitibus et exitibus suis, inter ac ut melius dici vel intelligi potest ad tuum salvamentum (2). De meo iure in tuum trado dominium et potestatem ad habendum et tenendum et iure perpetuum possidendum (3). Si ac te mori contingerit sine prole legitima, hereditas mea et tua totius predicti honoris revertatur michi, prescripto Raimundo, excepto quarta parte totius eiusdem honoris, unde facias tuam voluntatem et de omni avere de quo eundem honorem redemotum habueris (4).

Accepi a te per hanc donacione et vendicione et diffinitione CCCC. XL. solidi denariorum Barchinone, et est manifestum. Si quic hec disrumpere presumserat, nil valeat ac supradicta in duplo componam sive componat, et insuper hec scriptura omni tempore maneat firma (5). Actum est hoc XV kalendas madii, anni XXVIII regni Ledovyci iunioris (6). Sig+num Raimundi de Matherone, qui hec laudo et firmo et testes firmare rogo. Sig+num Guillelmi de Castro vetulo. Sig+num Guillelmo de Bellog. Sig+num Mironis de Molleto. Sig+num Petri de Argentona. Sig+num Raimundi de Sancto Vincencio (7). Sig+num Petri de Corron, qui hec scripsit, die et anno quo supra (8).

Coral Cuadrada i Majó

NOTES.

* Quan algun document tingui en comú bastant del que ja s'ha explicat àmpliament en escriptures anteriors, creiem que es fa necessari exposar-lo de forma més breu. Si d'una banda cal publicar una seqüència continuada -que no vol significar amb això una total exhaustivitat documental, car moltes d'altres dades apareixeran d'altres sèries donada la promiscuïtat de l'aplec arxivístic que ens ha pervingut-, de l'altra, cal economitzar també tota una repetició absolutament innecessària de conceptes ja donats, per tant, optem per assenyalar només els punts diferenciadors o novedosos respectes a les anàlisis ja considerades. En aquest cas, i segurament també en casos posteriors, la publicació del document aportarà poques notes. En conseqüència, tal vegada no és absurd editar-ne no només un, sinó dos...

1.- L'atorgant del negoci jurídic és Ramon de Mataró, un personatge conegut (veieu els *Fulls* anteriors, núm. 33, p. 55-58) com a castlà del castell homònim.

2.- de lliure ànim i bona voluntat et dono i veng i et defineixo a tu, Arnau de Mataró i als teus, tots els meus alous i feus i batllies i tot el meu directe on es trobi i tinc per raons paternes i maternes i pels meus altres genitors al bisbat de Barcelona, a Mataró, a Palau i a Horta, i a altres llocs amb entrades i eixides, de la millor forma com hom pugui entendre.

3.- Des del meu dret et transfereixo, a tu, el domini i la potestat per a tenir-ho i posseir-ho perpètuament.

4.- Si morissis sense descendència legítima, que tornin a mi els meus béns, menys la quarta part i els rèdits, dels quals faràs segons la teva voluntat. Pel que fa a les qüestions relatives a la legítima descendència, veieu el document següent, en aquests mateixos *Fulls*.

5.- Rebo de tu 440 sous de diners de Barcelona, i si algú gosés anar en contra d'això, que restitueixi doblement l'estipulat.

6.- La datació continua essent segons els reis carolingis.

7.- Signa Ramon de Mataró. Com veiem, el protagonista del document analitzat amb anterioritat (vegeu els *Fulls* núm. 32) és la mateixa persona que redacta i, per tant, signa aquesta escriptura. Testifiquen Guillem de Castellvell, el senyor eminent i pel qual Ramon té el castell de Mataró i els feus corresponents; i Guillem de Bell.lloc, Miró de Mollet, Pere d'Argentona i Ramon de Sant Vicenç, sens dubte feudataris i fidels tots de Guillem de Castellvell, amb castells i feus al Vallès i al Maresme, que constitueixen l'anomenada des d'un punt de vista d'anàlisi de mentalitat cavalleresca la *parentela*, formada per vincles vassallàtics i moltes vegades també familiars, que porten a un cert tipus de solidaritat mútua i d'obediència al senyor del qual tots depenen, materialitzada en les prestacions d'homenatge i de fidelitat rituals.

8.- L'escrivà és Pere de Corró, que escriu el pergamí en el dia i any sobredit.

1190, X, 31.

Testament (1) d'Estefania, esposa de Guillem de Torre. Designa marmessors (2) al seu marit i als germans Bernat i Guillem de la Moguda. Serà enterrada a l'església de Santa Maria de Caldes. Els llegats testamentaris formen dos grups: el primer considera les deixes a l'Església -Santa Maria de Caldes, Sant Pere i Sant Martí, Sant Vicenç, Sant Miquel de l'Arn, Sant Miquel de Martres, Sant Salvador, Sant Tomàs, Sant Martí i Rovinyó, Sant Fructuós, Seu de Barcelona, Santa Maria de Palau-Solità, Milície del Temple, Sant Joan de Palau, Sant Sepulcre, Hospital, casa dels malalts abandonats; Sant Julià, Sant Cristòfor de Lliçà, Santa Maria de Ciutat Freta, Sant Andreu de Vila, una confraria, Sant Cugat, Sant Jaume de Galícia-. El segon inclou els llegats familiars -als fills: Guillem, Berenguer, Jussana i Estefania; al nebot: Bernat de Mogoda; a la germana: Ermessenda-. Continua amb condicions específiques relatives a les deixes familiars, considerant les possibles situacions futures en les quals cadascun dels seus propers i hereus es trobin, i donant alhora els manaments corresponents a la seva voluntat d'herència en relació a aquests supòsits. Conclou concedint el poder i el domini al seu marit de tots els seus béns mobles i immobles, obligant-lo a casar les filles i mantenir els fills. Signa Estefania. Testifiquen Guillem de Torre, Guillem fill, Bernat de Mogoda i Guillem de Mogoda. Escrivà: Pere, sacerdot.
ACB, 1-2-913.

Qua nullus in carne possiter peccatum primum hominis potest evadere indicium mortis (3). Idcirco in Dei nomine, ego Stephania (4), gravi egritudine detenta unde mori timeo et plena memoria et plenu sensu (5), facio meum testamentum (6) in quo eligo manumissores meos (7), videlicet Bernardum de Mochota et Guillelmum suum fratrem (8) in super Guillelmum de Turre, virum meum (9). Quibus percibio quod si mori me contingerit antequa aliud testamentum faciamur ita distribuunt omnem meum honorem et mobile e immobile sicut hic ordino (10):

In primis, concedo meum corpus ad sepeliendum (11) ecclesie S. Marie de Calidis cum III morabetinus (12) quorum ebdomedarii (13) eiusdem ecclesie habeant II. Concedo S. Petro XII d. (14) et S.

Martino VII d. (15), Sancto Vincencio VII d. (16), Sancto Michaeli de Arno VII d. (17), Sancto Michaeli de Martires VII d. (18), Sancto Salvatori VII d. (19), Sancto Tome VII d. (20), Sancto Martino de Ruvilione VI d. (21), Sancto Fructuoso VI d. (22), Sedi Barchinone inter sedem et episcopum V solidi et episcopus solvat meum tumulum (23). Concedo operi S. Marie de Palacio Salatati V solidi (24) et Milicie Templi V solidi (25), Sancto Iohanni de Palacio XII d. (26), Sancto Sepulcro Domini XII d. (27), Hospitali XII d. (28), et damus infirmorum laxatorum XII d. (29), Sancto Iuliano I morabetino (30). Sancto Christophoro de Lizano XII d. (31), Sancte Marie de Civitate Freta XII d. (32), Sancto Andree de Villa XII d. (33), et si illa confratria erit facta ibi sicuti est locuta ego et Guillelmum, meus maritus, ladamus Deo et illi confratrie ecclesiam illam et confratres illi suscipiant per confratres nos in confratria illa et faciant obsequium sicut confratres decat (34). Concedo Sancto Cucuphati XII d. (35), S. Jacobo de Galicia XII d. (36). Concedo quod Guillelmum meus maritus statuatur unum sacerdotum per unum annum quod celebret missas pro anima mea et omnium fidelium in ecclesia S. Iuliani (37).

Concedo Guillelmo, filium meum, totum meum honorem quem ego habeo vel ulla voce habere debeo in Lizano (38), cum omnis militibus simul cum castello de Materon (39), cum omnibus feudis sicuti meum genus tenuit per Guillelmum de Castro veteri melius (40), simul cum illo feudo quod meum genus tenuit per Reiamballum et per suum genus (41). Similiter cum illa castlania de Montepalacio et cum illo manso quem ibi habeo (42). Concedo filio meo Guillelmo iamdicto meo sponsalium (43). Concedo Berengario, filio meo, meum alodium de Materon (44). Concedo Iusiane, filie mee, meum decimum de Canovis quod redimat ei Guillelmus meus maritus XL morabetinos (45), et concedo eidem Iusiane filie mee CC morabetinos, quos habeat in omnibus expletis honoris mei de Lizano usque qua sit inde paccata (46); et concedo ei meam cameram pannorum (47). Concedo Stephanie, filie mee, CXXX morabetinos quos in omnibus expletis totius honoris de Meserata usque qua inde sit paccata (48), simul cum V vaccis cum omni fructu que inde exiet et suus pater gubernet eas ei bene (49). Concedo meum alodium totum de Cantalodela Bernardo de Mochota, nepoti mei mari-

tis omni tempore et teneat ille et sui per Guillelmum, filium meum et per dominum qui sempre habebit locum turre et sit inde homo suus et faciat semper ille et sui hominiaticum (50). Concedo Ermesendi, sorori mee, L solidi (51).

Omnes istas largiciones quas concedo depereor meum maritum Guillelmum et dominum quod eas persolvat nec fecerit (52), mando et dico Bernardo et Guillelmo de Mochota, meis manumissoribus, quod impararent molendina de Casteion et tenerent tantum usque haberent persolutas (53). Si Berengarius, meus filius, erit clericus habeat ad suam voluntatem iamdictum alodium quod ei concedo, nec erit clericus et obierit sine infante legitimi coniugii, revertat Guillelmo, iamdicto filio meo (54). Si Guillelmus, filius meus, obierit sine infante legitimi coniugii, tota sua hereditas revertat Berengario, filio meo, si non erit clericus (55). Si erit clericus revertant due partes Iusiane et tertia pars Stephanie (56). Si Iusiana obierit sine infante legitimi coniugii, sua hereditas revertat iamdicto filio meo Guillelmo infantem dico vivum existentem (57). Si Stephania obierit absque infante vivo existente legitimi coniugii, sua hereditas revertat iamdicto filio meo Guillelmo (58). Supradicta quoque omnia honorem et mobile et quantum habeo vel ulla voce habere debeo, totum integritate concedo in potestate mei mariti Guillelmi, et sit inde dominus et potestativus dum vixerit et persolvat iamdictas largiciones et mariter filias nostras iamdictas et gubernet bene, Deo adiuvante, filios nostros iamdictos (59).

Actum est hoc II k. septembris, anno Domini M^o. C^o. XC^o (60). Sig+num Stephanie, que hoc laudo et firmo, firmarique rogo (61). Sig+num Guillelmi de Turre, mariti sui. Sig+num Guillelmi, filii eorum. Sig+num Bernardi de Mochota. Sig+num Guillelmi de Mochota (62). S. (*signe*) Petri, sacerdotus, que hoc scripsit cum literis ratis et emendatis in linea VII^a. Die et anno que supra (63).

Coral Cuadrada i Majó

NOTES.

1.- El document que aquesta vegada atrau la nostra atenció és un testament. Tal vegada, i només en llegir el regest que encapçala aquest estudi, pot semblar com una mica tangencial, perquè poques són les referències a Mataró. Però, i també, malgrat que hi ha moltes coses que ens portaran una mica més enllà del nostre entorn més proper, totes seran prou veïnes per a tenir-les en compte. A més, en presentar un document d'aquest caire, ens remet a una qüestió metodològica: no menysprear mai res, anar sempre com molt a poc a poc, llegir les escriptures amb deteniment. Potser, si féssim el contrari, se'ns escaparien dades que, mirades de molt a prop, ens donen sempre respostes.

Un testament. José Bono ens el defineix: *Testamento (testamentum)*. [Cast. *testamento*; Arag. y Nav. *testamento, destín*; Cat. Val. y Mall. *testamentum*]. A. *testador: dispone su voluntad (ultima voluntas) haciendo profesión de su fe, estableciendo legados (cast. mandas), disponiendo sobre pago de deudas, devo-*

lución de dotes, etc., instituyendo heredero, y nombrando albaceas o ejecutores testamentarios. La importancia de este tipo documental, cuya ordenación jurídica es muy compleja, y cuya composición diplomática ofrece esenciales diversidades, exigiría dar aquí múltiples esquemas, pero lo omitimos por razón de espacio. La ordenación fue tratada con lógica disposición por Rolandino, que estableció los capitula, y su orden en el doc. [cfr. HDN 2, 55]. Los capitula testamentarios a partir del s. XIII son completamente diferentes de los de las disposiciones mortis causa alto medievales, aunque alguno, como la llamada cláusula codicilar, ya se encuentra en las Fórmulas visigóticas. Fixem-nos, ja des d'ara, en el fet de separar els testaments alto-medievals dels de partir del dos-cents, car, a aquest aspecte, hi tornarem més d'una vegada.

2.- Els marmessors, segons el dret civil català, són les persones nomenades pel causant per tal que tinguin cura de complir i executar la seva darrera voluntat. La facultat de designar marmessors correspon al causant, sigui en testament -com en el cas que ens ocupa-, en codicil o en heretament. Els designats poden acceptar o rebutjar lliurement la comanda i, àdhuc en el cas d'haver acceptat, excusar-se'n al legant causa justa a criteri del jutge.

3.- El document comença amb una fase introductòria i referent al subjecte que serà tractat, una al·lusió clara a l'essència pròpia del perquè té lloc la redacció de l'escriptura, amb reminiscències bíbliques força concretes: *el que ningú humanament pot allunyar del pecat del primer home és el signe de la mort*.

4.- Una vegada formulada la primera sentència, Estefania, en nom de Déu, comença a dictar les seves voluntats.

5.- D'antuvi, una altra clàusula freqüent, però no per això menys important: *gravi egritudine detenta mori timeo et plena memoria et pleno sensu*, és a dir, malalta de greu malaltia per la qual tem la mort i amb plena memòria i sentit.

6.- *facio meum testamentum*: faig el meu testament.

7.- *in quo eligo manumissores meos*: en el qual eleigeixo com a marmessors meus...

8.- ... a Bernat de Mogoda i a Guillem, el seu germà. Encara no sabem gran cosa més d'Estefania, tan sols el que es troba, d'una forma bastant concreta, amb necessitat de redactar un testament, i així ho fa. Triar com a marmessors dos personatges que porten com a cognom un topònim específic, ens remet a la necessitat de referir-nos a la *Mogoda*, ja que en aquests moments hem de cercar les dades dels detalls més mínims (per a un exemple, veieu els anteriors *Fulls*, núm. 32, i seguïu-ne l'explicació). La *Mogoda* fou una antiga quadra del municipi de Santa Perpètua de la Mogoda, situada a la dreta de la riera de Caldes, aigua avall del poble. Cal assenyalar ja des d'ara que la *casa de la Mogoda* tindrà sempre relació amb els feudals maresmencs, tal vegada per raons d'estret veïnatge, i de ben segur, tal com la mateixa escriptura ens testifica, per raons de parentiu: Bernat de la Mogoda i Guillem són nebots d'Estefania. Dos anys abans d'aquest testament que analitzem, Pere de Sant Vicenç, senyor del futur i anterior castell de Burriac, signa un acord amb Bernat de Mogoda a raó de l'aprofitament de l'aigua del rec situat sota els molins del darrer. Per tant, és quelcom fora de lloc considerar les qüestions més immediates, més properes i, fins i tot, més domèstiques?

9.- *in super Guillelmum de Turre, virum meum*: ha triat dos marmessors més, els anteriors, a més de Guillem de Torre, el seu marit. Cal remarcar qui és aquest Guillem de Torre. Pel que sabem, els Torre gaudiren d'una certa jurisdicció i domini al terme del castell de Mataró, fins ben entrat el segle XIV. Suggerim a

més la seva vinculació a una petita noblesa local, de la qual no sabem gran cosa dels seus orígens, i que, en conseqüència, hem de deixar sense resposta, esperant per descomptat d'altres investigacions que ens portin més llum sobre aquest tema.

10.- La testadora els mana distribuir els seus béns, mobles i immobles, de la manera que ordena.

11.- Primer -aquest és un punt comú a tots els testaments de l'època, els redactats seguint la llei gòtica i els que adopten a partir de la segona meitat del XIII el dret romà-, la voluntat explícita del lloc on desitja ser enterrada.

12.- A l'església de Santa Maria de Caldes, al Vallès Oriental, a la qual deixa quatre morabetins. La voluntat d'enterrament ens indica el lloc principal al qual Estefania es troba lligada. En el cas que el testador o testadors siguin persones del poble menut, sense propietats o dominis, ens ve a donar referències sobre vinculacions sentimentals; però quan es tracta de personatges de més consistència social hi podem veure, sense equivocar-nos, el nucli del poder de què gaudeixen. Seria, però, tal vegada agosarat anomenar-la *senyora de Caldes*, per arribar a una afirmació d'aquesta mena caldria reunir més informació sobre la nostra protagonista i sobre el seu marit. La suma llegada a la parròquia ve a més a corroborar el que estem dient: quatre morabetins equivalen des de 264 a 336 diners, en aquesta època, per tant, la diferència existent entre aquesta església i les que segueixen, des d'un punt de vista monetari, és ben evident.

13.- *...quorum ebdomedarii...*: al clergue encarregat de la parròquia n'hi dóna dos, d'aquests quatre morabetins.

14.- Una vegada concedits els llegats corresponents a la sepultura, comença els relatius a les deixes de caràcter eclesiàstic, que són força nombroses. D'aquest detall podem deduir, en una primera lectura, un fervor cristià que hauríem de matisar amb l'aspecte gens menyspreable d'actituds preses davant de la mort, més o menys interessades. En una segona lectura caldria fins i tot anar una mica més enllà, potser qüestionant-nos sobre quins eren els dominis en els quals Estefania podia considerar-se *domina* -senyora- en vida i, en conseqüència, als quals estava moralment obligada en morir. Deixa a Sant Pere dotze diners. Fixem-nos que també les quantitats ens donen dades útils: normalment serà més important la suma com més propra o més vinculada, per raó sentimental o de domini, sigui l'església, l'altar o l'ermita. Trobem un Sant Pere de Bertí, un Sant Pere del Bosc, un Sant Pere de Bigues, i un Sant Pere de Vilamajor al Vallès Oriental -per la possible localització és evident que ens guiem per indicis de caire geogràfic, car el topònim no ens suggereix gran cosa més-. Sobre el primer d'ells, sabem que així s'anomena el llogarret pertanyent al municipi de Sant Quirze de Safaja, situat damunt els cingles de Bertí, prop de Muntmany de Puiggraciós. La segona accepció correspon a l'antiga església i petit monestir de donades del municipi de la Roca del Vallès, capella que està documentada el 1306 i de la qual es perden les notícies el 1513 i que, segons la tradició, depenia de Sant Pere de les Puel·les. La tercera possibilitat ens remet a la parròquia de Sant Pere de Bigues, documentada des del 1040; la quarta a l'església de Vilamajor, als vessants meridionals del massís del Montseny. Hom diu que la torre del campanar formà tal vegada part de l'antic palau comtal, abandonat a mitjan segle XVI, però en activitat a partir de la segona meitat del XII. En un políptic estudiat per Anscari M. Mundó, datat vers el 950, el prevere Ervigi reclama els béns de l'església que havien estat dispersats com a resultat d'una campanya militar que assolí el Vallès a la fi del segle II. A quina d'aquestes esglésies en concret deixà Estefania 12 diners? Se'ns fa difícil de precisar... Al Vallès occidental hi ha Sant Pere dels Torrents, antiga parròquia del municipi de Sant Quirze de la Serra, que el 1215 pertanyia als

Montcada, dada que ens remet al fet que amb anterioritat fos dels Castellvell, senyors eminents dels Torre, com veurem més endavant. Però també la parròquia de Sant Pere de Reixac, Sant Pere de Terrassa, i Sant Pere d'Octavià.

15.- A Sant Martí en concedeix set, de diners. Altre cop ens trobem amb el problema de la localització. Veiem Sant Martí del Congost, dins del municipi d'Aiguafreda, lloc de possessió comtal. El 899 fou consagrada l'església, a la qual s'uní tot el terme de Centelles, amb l'església de Santa Coloma, essent renovat l'edifici a la fi del segle XI. També Sant Martí de Montnegre i Sant Martí de Pertegàs. La baronia de Montnegre fou una jurisdicció senyorial del Vallès oriental, vinculada a la família Gualba, comprenent, com ens explica Josep M. Pons i Guri, els termes de Montnegre, Fuirosos, la Batllòria i Gualba, en la qual s'alçava el castell del mateix nom que deixà de ser habitat des del segle XIV, prop de l'església de Sant Martí. El lloc de Pertegàs, on hi havia la casa forta d'aquest nom, pertanyent als Pertegàs, als Horta i als Sentmentat i d'altres, és esmentat ja al segle XI, el 1080, i la parròquia de Sant Martí fou la primera de Sant Celoni. Al Vallès occidental s'esmenta l'església de l'antiga quadra de Canals, Sant Martí de Bosquerons; i la situada prop de la casa forta de Cavall Sobirà, Sant Martí de Sorbet, parròquia i lloc del terme del castell de Terrassa. Tanmateix, i segons les dades documentals ofertes per l'escriptura, podria tractar-se de Sant Martí Sacalm, a la Selva (veieu més avall, la nota 50).

16.- A Sant Vicenç dóna també set diners. Al Vallès oriental, hi trobem Sant Vicenç de Mollet, parròquia de la qual la primera referència documental prové del 1007; però també hauríem de considerar la possibilitat que es tractés de la capella de Sant Vicenç del castell de Burriac, al Maresme, de no ser Sant Vicenç de Vallarec, al Vallès occidental, que al segle X exercia funcions parroquials. Si fem un breu resum de les tres deixes, que tenen en comú la denominació sense indicació toponímica, podem extreure d'aquesta constatació el senyal evident que eren prou conegudes, i fins i tot, tant per la testadora com pels marmessors, sense possible confusió amb d'altres que rebien la mateixa invocació. Aquest detall ens remet a considerar dues hipòtesis: la primera acabem de dir-la, o sigui, eren llocs relativament importants i prou específics; la segona, tal vegada més aventurada, apunta la possibilitat de vinculació de parentiu o lligams feudo-vassallàtics, és a dir, de relacions mig familiars i mig cavalleries. Considerant aquesta via, caldria esbrinar les aliances dels Torre i dels Mogoda amb els Pertegàs, els Gualba o els senyors del castell de La Roca i els de Sant Vicenç. Potser seguint aquests llaços que, ara per ara, desconeixem, entendríem perquè Estefania fa aquests llegats concrets. I encara una darrera possibilitat, car essent senyors de Mataró, podríem suggerir que Sant Pere és el de Premià o el de Clarà, Sant Martí el d'Argentona o el de Mata, i Sant Vicenç el de Burriac o el de Llavaneres. Resta, però, més anàlisi en profunditat sobre aquesta petita noblesa rural per a poder-nos definir amb certesa.

17.- A continuació llega set diners a Sant Miquel de l'Arn, església del municipi de Caldes de Montbui, al límit amb el de Sentmenat.

18.- Set més a Sant Miquel de Martres, una altra església del municipi de Caldes de Montbui, a l'est de la vila, al camí de Granollers, esmentada el 1100 com a possessió del monestir barceloní de Sant Pau del Camp.

19.- A Sant Salvador també set diners. Trobem una església romànica del municipi d'Aiguafreda amb el nom de Sant Salvador d'Avençó, edificada el segle XII; una església esmentada el 1073, Sant Salvador dels Prats, vora Cardedeu, depenent de Sant Salvador de Breda; i una ermita i caseria dins del municipi de

Canoves anomenada Sant Salvador de Terrades i documentada el 1226, totes tres al Vallès oriental.

20.- A Sant Tomàs la mateixa quantitat. En aquest cas no hem localitzat cap església d'aquesta denominació en aquesta mateixa zona. Es tracta, doncs, d'una ermita o parròquia desapareguda? O tal vegada és una referència a la canònica de Sant Tomàs de Riudeperes, a Osona?. Potser de forma intuïtiva, sense constatació documental d'altre tipus, ens inclinàrem pel primer suggeriment, tal vegada per l'ordre que segueix el llegat dins del discurs documental. És a dir, tal com podrem comprovar en avançar l'anàlisi del testament, hi ha una lògica interna, un ordre preestablert. Si d'antuvi es defineix el lloc de sepultura, a continuació es col·loquen les deixes de les esglésies més properes, per a passar, en un tercell nivell, a les més generals. Per tant, ja que aquesta de Sant Tomàs es situa en aquest lloc, deuria referir-se a algun indret pròxim, que en l'actualitat no ha deixat rastre.

21.- A Sant Martí de Rovinyó, capella de la masia del Pascol, del municipi de Caldes de Montbui, concedeix sis diners.

22.- A Sant Fruitós igualment sis. No ubiquem tampoc aquest al Vallès, i les consideracions que fem per Sant Tomàs serien vàlides per a aquest segon cas.

23.- Les deixes de caràcter menys domèstic apareixen amb aquest primer esment de la concessió de cinc sous a la Seu de Barcelona, amb la condició que el bisbe pagui el seu sepulcre.

24.- En llega cinc sous més a l'obra de Santa Maria de Palau-Solità, al límit entre ambdós Vallès. Cal fer atenció al que el mateix document demostra: al 1190 s'està construint encara l'església, o tal vegada reconstruint, car fou consagrada el 1122. Ací hi hagué la comanda templera de Palau del Vallès, a la qual pertangué la parròquia, creada en 1150-60. Era la principal de la regió de Barcelona i els seus béns s'estenien des d'Osona i el Montseny al Montjuïc. El seu primer comanador conegut, Berenguer de Sant Vicenç (1159-63), era del llinatge dels Sant Vicenç, senyors del castell de Burriac, i governava també la casa templera de la ciutat de Barcelona, on residia habitualment.

25.- Deixa també cinc sous a la Milícia del Temple. Els templers foren un orde militar fundat a Jerusalem el 1118 pel cavaller de la Xampanya Hugues de Payens, amb d'altres cavallers francesos, amb la finalitat de socórrer els pelegrins que anaven a visitar els llocs sants. Als Països Catalans l'orde entrà, seguint Antoni Pladevall i Josep M. Sans i Travé, el 1131, amb la professió del comte Ramon Berenguer IV, i als anys següents rebé petites donacions. El llegat més important i que els obrí de bat a bat les portes del país vingué a conseqüència del testament d'Alfons I, el qual cedí als templers, hospitalers i canonges del Sant Sepulcre els seus regnes, testament al qual s'oposà la noblesa aragonesa i que finalitzà amb acords amb considerables concessions de privilegis, donacions de castells i propietats, delmes, usatges, terres conquerides i exempcions de lleudes i peatges. Al segle XII existia la casa templera de Palau (1151) a Barcelona.

26.- A Sant Joan de Palau dotze diners. No localitzem actualment el lloc, però de ben segur devia ser una ermita, capella o església dins l'àrea de Palau-Solità. Pensem, a més, en la possibilitat que es tractés d'un altar diferent en una mateixa església, aspecte gens infreqüent en avançar l'edat mitjana i que, a les darreries del s. XII no podem considerar-ho com un fet segur sense les degudes reserves. Per tant, deixem-ho a nivell d'hipòtesi.

27.- A l'Orde del Sant Sepulcre igualment dotze diners. Aquest orde religiós i militar s'originà en la comunitat dels canonges regulars que des de la fi del segle XI tenia cura de l'esglé-

sia del Sant Sepulcre de Jerusalem, i doblat al principi del segle XII amb una branca de cavallers, a imitació dels ordres templers i hospitalers. A Catalunya l'orde tingué notables possessions, centrades en l'església de Santa Anna de Barcelona, que els fou cedida el 1141 on funcionava ja una comunitat vers el 1150.

28.- A l'Orde de l'Hospital també, com a les precedents, dotze diners. L'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem fou fundada el 1048 pel provençal Gerard, amb la finalitat, com els templers, de tenir cura dels pelegrins que visitaven els llocs sants, i molt aviat fou centre d'importants donacions, tant a Palestina com a Europa. L'orde prosperà a Catalunya, sobretot arran de la ja esmentada concessió d'Alfons el Bataller, i de les compensacions conseqüents a la renúncia del llegat testamentari. La professió a l'orde de nobles i particulars, juntament amb l'increment progressiu dels seus béns, motivà la creació de priors, que tingueren al seu càrrec el regiment de les noves propietats: el primer nomenat fou Guillem de Belmes (1149), documentat com *magister in Aragonia et Barchinona*.

Cal que fem una breu reflexió sobre aquestes darreres deixes d'Estefania. Constatem com, uns quaranta anys més tard de l'establiment dels ordres militars a casa nostra, una senyora feudal de la petita noblesa els té tots en compte. No és absurd de considerar la influència d'aquestes institucions al camp català i, a més, suggerir la possible pertinença de membres del mateix llinatge a algunes d'aquestes institucions, així com l'osmosi d'actituds d'emulament de la gran noblesa vers la petita, i el mimetisme i l'emulació de simbologies i del gest, que aboquen a l'assoliment d'una mateixa mentalitat i, per tant, de la repetició concatenada dels actes.

29.- A la casa dels malalts abandonats llega igualment dotze diners.

30.- A continuació comencen un altre cop d'altres deixes a llocs més propers. Caldria qüestionar-se el perquè, quin era el motiu, el mòbil intern que movia Estefania a dictar les coses d'aquesta forma, i no d'altra. Pensem que si així es redactà nou fou sense cap tipus de raó, al contrari. Tal vegada inseria una diferència entre unes esglésies i altres, potser venia donat per raons de caràcter de domini, o de veïnatge, se'ns escapa ara mateix la línia seguida per la testadora, però ens resistim a creure que aquesta era solament de caire espontani, sense reflexió prèvia. I remarcuem aquest aspecte per la valoració conjunta de tot el document, que no és gens precipitat, que deixa ben clar ja a la introducció que si mor abans de fer un altre testament (*quod si mori me contingerit antequa aliud testamentum faciamur*) les seves voluntats són les que estem analitzant. Això vol dir que està pensant, Estefania, en què i en com vol que es facin les coses, indicació ben clara de la no espontaneïtat o precipitació. Les condicions finals vindran a corroborar aquestes apreciacions, com veurem més tard.

Bé, doncs ara torna a referir-se a esglésies locals, després d'aquest record als ordres militars, tan definidors del propi context històric del segle XII. Deixa a Sant Julià un morabetí, la qual cosa significa, només des d'un punt de vista quantitatiu, una preferència. Segons ens comenta Josep M. Salrach, durant el segle XII, la moneda de plata o de billó no va pas desplaçar la d'or, que va continuar circulant pels combats catalans. Del 1123 al 1190 hom troba a Barcelona els morabetins d'or, anomenats ayadins, lupins o llobins, del rei Llop de Múrica, valorats entre 5,5 i 7 sous per morabetí. Recordem també que, en general, i amb les degudes correccions provinents de la diversitat de monedes existents a Catalunya en aquesta època que fan necessària una consideració concreta segons el lloc, el sou equivalia a dotze diners. Per tant, podem tenir una idea dels muntants que Estefania atorga a cadascuna de les esglésies considerades. No és, per tant, qualsevol cosa el llegat a Sant Julià. D'ací també la pregunta: on és, a quin Sant

Julià es refereix?. Tenim Sant Julià d'Altura, de l'antic terme i parròquia del municipi de Sabadell, al Vallès occidental, existent ja al 1042 i gaudint dins la seva demarcació l'antic castell de Ribatallada, propietat dels Montcada des del 1136 al 1310; Sant Julià del Fou a la zona oriental; Sant Julià d'Uixols, al mateix indret, antiga parròquia del municipi de Castellterçol, documentada el 961. I també Sant Julià de Palou, amb una primera referència documental del 1054, que tal vegada ens sembla la possibilitat més factible.

31.- A Sant Cristòfor de Lliçà concedeix dotze diners, una suma ben diferent de l'anterior. Es tracta de l'actual Lliçà d'Avall, al Vallès oriental, al límit amb la plana de Granollers. El castell de Lliçà, com diu Carme Massana, és esmentat ja al segle XI, i hom té notícia de l'església parroquial, dedicada al sant d'aquest nom, des del 1113. El lloc pertanyia a la cartoixa de Montalegre.

32.- A Santa Maria de Ciutat Freta dotze diners (veieu, amb relació a la denominació de la parròquia de Mataró les explicacions donades amb anterioritat als *Fulls*, núm. 30, p. 49, nota 11; núm. 31, p. 39, nota 17, amb crida a l'anterior; i núm. 32, p. 49, nota 11, remetent-nos sempre als primers). Si fem un parèntesi, podríem arribar a insinuar que Estefania considera en aquest paràgraf les capelles més pròpies? O, si més no, les que li toquen més de prop?. O és que ens deixem vèncer per preferències molt nostres, i volem veure més enllà del que la mateixa protagonista pretenia?. Per si de cas, deixem el dubte obert, sense resposta.

33.- A Sant Andreu de la Vila també dotze diners. Ens sentíem propens a indicar que aquest Sant Andreu que no trobem podria ser tal vegada algun lloc proper a Mataró. De tota manera, i sempre per prudència, més val la humilitat de no saber-ne més que arregar-se supòsits sense demostració vàlida i coherent.

34.- Estefania segueix amb el dictamen de les seves voluntats, ara deixant de forma ben explícita que, de constituir-se la confraria en la qual han manifestat que volen ser rebuts com a confreres ella i el seu marit, sigui fet l'obsequi que es deu. Les confraries eren associacions de fidels constituïdes per a l'exercici d'obres de caritat i de pietat i per incrementar el culte públic al propi patró. Són documentades als Països Catalans des del segle XI. Foren en certa manera un precedent dels gremis, sobretot pel que fa al caràcter de solidaritat mútua resguardada pel sant patró, aspectes ambdós que es reflecteixen en les organitzacions de caràcter corporatiu de la baixa edat mitjana, que troben les seves arrels en aquestes que ara mateix considerem. La testadora no especifica quina és aquesta confraria en concret, per tant, cal deixar-la també per a futures recerques.

35.- A Sant Cugat, al monestir, deixa també dotze diners.

36.- De la mateixa manera a Sant Jaume de Galícia, a Santia de Compostela.

37.- Concedeix a més, que el seu marit estatueixi un sacerdot que durant un any celebri misses per la seva ànima i per tots els fidels a l'església de Sant Julià. Una altra referència, aquesta vegada molt més directa, a Sant Julià. No es tracta tan sols d'una voluntat de quantitats monetàries, ni tampoc del desig -condicionat o no- de ser enterrada en algun lloc concret. En aquest moment declara la intenció que es facin pregàries per a ella mateixa. Una pràctica usual, sens dubte, però que també porta de forma conseqüent decidir qui i on aquestes han estat fetes. O sigui, entenem que el sacerdot que rebia les insinuacions o voluntats mediava d'una forma o altra, manipulava, conduïa els interessos i ressaltava objectius preuats des de la seva òptica i considerats de manera convenient des del punt de vista del testador o testadora.

A l'església de Sant Julià, és on vol Estefania que s'elevin al cel els precés per a ella, després de morta. Això vol dir que aquesta capella significa quelcom d'especial per a la redactora del document. I no tan sols lligams de parentiu o d'interessos més o menys relatius a vinculacions feudals, no, en aquest cas respon a una voluntat molt més subjectiva. Anem altra vegada vers Sant Julià de Palou, car suposem que d'aquest indret es parla.

38.- Una vegada ultimades les deixes eclesiàstiques, la testadora inicia les relatives als membres de la seva família. Dóna al seu fill Guillem el seu honor de Lliçà, amb els seus cavallers. Aquesta dada ens demostra que Estefania és senyora i propietària, la qual cosa ens porta novament a considerar qüestions encara mal conegudes per la nostra historiografia. Ens referim sobretot al rol jugat per la dona catalana en els aspectes referents a la propietat i a l'herència, temes que hem ressaltat amb anterioritat en aquests *Fulls*. (Veieu, a tall d'exemple, les explicacions donades als núm. 30 i 32, a les notes 3, p. 48 i 4, p. 49, respectivament). Sense dir-ho de forma explícita, podem atorgar-li el títol de *femina*, a la nostra protagonista, car està actuant com a tal. El llegat es refereix concretament a un *honor*, que entenem com a circumscripció territorial amb certs privilegis, que dins de l'estructura vassallàtica de la propietat estaria situat per sota del feu i per sobre de la tinença camperola, emfiteùtica o no. El fet de comptar amb cavallers també ens dóna raó sobre aquest caràcter de gaudiament d'un cert tipus de domini.

39.- *simul cum castello de Materon...*: Guillem rep també el castell de Mataró. Als *Fulls* que precedeixen l'actual analitzàvem la comanda del castell de Mataró feta per Ramon Berenguer de Paladol -o de Palou- a Ramon de Mataró, que el rebia amb qualitat de castlà. Fixem-nos com Estefania ha concedit un morabetí a Sant Julià (veieu més amunt, nota 30), i com aleshores ja apuntàvem com a lloc concret que fos Sant Julià de Palou l'indret beneficiat. De nou, confrontant informacions disperses, comprovem com a poc a poc les dades ens faciliten la correcta interpretació històrica. Quaranta anys abans de la redacció del testament, el propietari directe del castell de Mataró és Ramon Berenguer, que el té pels Castellvell. Ara, és la nostra testadora la que s'atorga la propietat del mateix castell, i en disposa lliurement donant-lo al seu fill. Cal veure, doncs, quin lligam podia haver entre Estefania i Ramon Berenguer.

40.- *simul cum illo feudo quod meum genus tenuit per Guillelmum de Castro veteri melius...*: la mateixa senyora ens explica la relació entre ambdós, en deixar escrit que Guillem, el seu fill, rebrà a més del castell el feu que el seu genitor tenia per a Guillem de Castellvell. És a dir, Estefania és filla de Ramon Berenguer de Palou, -d'això provenen les deixes més importants per a aquesta parròquia, i també la institució de celebració de misses per la seva ànima al mateix lloc-, l'hereva del castell de Mataró, succeïda per Guillem de Torre, quan aquest hereti definitivament.

41.- *simul cum illo feudo quod meum genus tenuit per Riamballum et per suum genus*: i també el feu que el seu pare tenia per Riambau i el seu pare. Amb una dada tan minsa se'ns fa difícil d'establir amb certesa qui era aquest Riambau.

De tota manera, cal assenyalar que al segle XIV, els senyors del castell del Far, al Vallès, són els Corbera, i que de pares a fills es transmet el patronímic de Riembau. Es refereix Estefania a aquests feudals en particular?.

42.- A més, concedeix a Guillem la castlania de Montpau i el mas que allí té. Cal remarcar com en unes mateixes mans s'acumulaven diferents tipus de propietats feudals, tema que ja feïem notar abans (veieu la nota 38). Si diferenciàvem entre el feu, l'honor i la tinença, ara és interessant veure la dissimilitud existent entre el domini eminent, el domini directe i el domini

útil. El domini eminent és el de la plenitud de facultats reconegudes sobre la cosa, essent un dret excoent que permet de gaudir-la i disposar-la sense cap tipus de limitació. Aquest és el que tenien tant Guillem de Castellvell com Riembaud en relació als seus castells i feus. En un nivell immediatament inferior i dependent del primer, el domini directe, que és el que es reserva qui ha cedit un immoble a cens perpetu o emfiteusi o altre títol semblant -per exemple per mitjà de comanda-, de manera que la propietat no pot ser venuda sense el seu permís. D'una banda, podríem dir que Ramon Berenguer de Palou i a continuació la seva filla Estefania tenien aquest domini directe sobre els castells i feus encomanats a d'altres, com llurs castlans, que els devien prestacions en serveis militars i d'altres (veieu els *Fulls*, núm. 33). Però en un estrat inferior hi havia el domini que rebien els propis encomanats, per raó de facultat, i aquest darrer és l'anomenat domini útil o conjunt de facultats d'ús, gaudiment i altres drets que té el qui rep una propietat.

Dins d'aquest complex món de relacions feudo-vassallàtiques les realitats i situacions sovint es confonen i compliquen. Ara mateix en tenim una prova ben clara: els Palou són senyors directes de castells i feus, i alhora propietaris d'una castlania i d'un mas. Per tant, són senyors de castlans i castlans dependents d'altres senyors. Un fet que també és necessari assenyalar és el caràcter de transmissió hereditària dels béns rebuts que, si en un primer moment tenien una temporalitat més curta, cada vegada més es convertiren en quelcom heretable de pares a fills, fet que agreujava les desigualtats entre el concepte de cosa rebuda o cosa pròpia, i que reforçava evidentment els lligams de dependència feudal, basats més en les relacions personals, sobretot en perdre's la noció de gaudiment d'una propietat per delegació.

43.- Guillem rebrà també l'esponsalici d'Estefania. En casar-se, la testadora havia aportat al matrimoni uns certs béns, i de ben segur el seu marit li féu una donació esponsalícia o escrieix, que és el que ara concedeix al fill. Més tard, els documents d'esponsalici rebran el nom de capitols matrimonials, i els béns de la noia *dot*. En escriptures coetànies, veiem com l'esponsalici acostuma a ser la desena part dels béns de l'espòs. Com a remarca, subratllem la completa disponibilitat que té la testadora per a decidir quin ha de ser el futur de tot el que li pertany, o sigui, com en disposa en absoluta llibertat.

44.- Concedeix a Berenguer, un segon fill, el seu alou de Mataró. Una informació més sobre l'intricat món de la propietat i de les relacions feudo-vassallàtiques. Si amb anterioritat ens referíem als feus, honors i tinençes, en aquest moment hem d'incloure l'alou. I no ho hem fet abans perquè el significat d'aquest tipus de propietat difereix notablement de les vinculacions de dependència. Per a més àmplies referències sobre aquest tema que creiem innecessari repetir, veieu els *Fulls* núm. 31, nota 2, p. 37 i 32, nota 2, p. 49. Constatem també que Estefania és *domina* del castell i feu de Mataró, però també *aloera*, i que ambdós propietats són independents una de l'altra.

45.- A la seva filla Jusana atorga el seu delme de Cànoves, amb la condició que aquest sigui redimit pel seu marit per la suma de quaranta morabetins. El delme era l'import del deu per cent sobre els productes de la terra destinat a assegurar el manteniment del clergat i dels edificis religiosos. La pràctica més comuna era la de descontar un percentatge determinat del total de les col·lectes sense tenir presents les inversions i les despeses necessàries -llavors i eines- per arribar a fer produir la terra, característiques que el convertiren en una càrrega molt pesada per al camperol, però també en una font d'ingressos per a l'església. Tanmateix, amb el temps els delmes experimentaren un procés de secularització i molts passaren a mans de senyors laics per compra, arrendament, establiment quasi emfiteutic, o com a compensació d'algun benefici concedit a l'Església. No sabem per quin tipus de raó

arribà a mans d'Estefania, encara que el que sí podem afirmar és que ella el tenia, i que en fa ús al moment de morir. La condició establerta de redimir-lo pot venir donada per diverses causes, encara que nosaltres apuntaríem vers la no desintegració d'un cert patrimoni o potser per estar segura de l'obligació de pagar a Jusana els diners que la mare creu que li corresponen.

46.- *et concedo ei meam cameram pannorum*: i li dono a ella els draps de la meua cambra. Després de consideracions de caràcter tan mesurat, de condicions i concessions de propietats tan ben detallades, avaluant en cada cas lliure característiques definitòries a nivell feudal i a nivell legal, una menció que ens apropa més a la privacitat personal i als sentiments maternals. Donar-li a una filla en concret els llençols de matrimoni significa una certa predilecció, o en pensar en Jusana com la filla gran, o la que pot casar-se més aviat. El gest, no exempt de simbolisme, ens condueix amb poques paraules vers les íntimes relacions entre mare i filla.

47.- A Estefania, una altra filla, caldrà donar-li cent trenta morabetins, que avala amb tots els esplets de l'honor de Marata, fins que se li pagui el muntant del llegat.

48.- I també cinc vaques amb tot el que aquestes produeixen, i que el seu pare les mantingui correctament.

49.- A Bernat de Mogoda, nebot del seu marit, llega el seu alou de Cantallops, poble i parròquia del municipi de Susqueda (Selva), situat en un altiplà, entre la vall del Ter i la cinglera del Far, que pertany encara a la seva demarcació. És esmentat ja amb el nom de Cantallops el 981, segons explicacions d'Antoni Pladevall. L'església de Sant Martí existia el 1150. Fixem-nos la forma que pren l'exposició discursiva: el nebot del meu marit, detall que ens fa pensar en aquesta mentalitat cavalleresca més basada en el llinatge que en la família. Estefania, procedent del llinatge dels Palou entrà, en casar-se, al dels Torre, però fins i tot en morir distingeix clarament els membres del llinatge del marit, diferents dels del seu. Un aspecte que torna a al·ludir, de forma més o menys explícita, als lligams territorials sempre connectats amb els de caire familiar, i tots ells immersos en els feudo-vassallàtics. La voluntat d'Estefania transparenta de manera diàfana aquests darrers: Bernat tindrà l'alou pel seu fill Guillem, el qual, sense dir-ho, gaudirà del domini directe. Però alhora pel senyor que hi ha hagut sempre a la torre d'aquest lloc, *et sit inde homo suus et faciat semper ille et sui hominaticum*, és a dir, que sigui sempre allí home seu i li faci sempre a ell i als seus homenatge. Les gradacions de domini que exposàvem anteriorment (veieu nota 42) apareixen en les seves tres modalitats: a dalt de tot, el senyor de la torre, a continuació Guillem, per últim, Bernat. I aquest té l'obligació feudal de ser home del senyor eminent, i de fer prestació d'homenatge, tal com constatarem per Ramon de Mataró quan se li encomanava el castell (veieu els *Fulls* núm. 33).

Hi ha encara una altra gens menyspreable dada en aquesta frase. I és el fet de constatar la donació d'un alou per part de la testadora, i al mateix temps que faci referència al senyor de la torre. Tal com diu Pons i Guri: *En molt casos, dins del terme d'un castell hi havia petites jurisdiccions o jurisdiccions compartides, que a voltes pervenien de concessió del baró i altres de les primitives dominicatures alodials. Bona partida d'aquest aloers era de cavallers o donzells, o sia, gent privilegiada, de la qual sovint pervenien conflictes amb la baronia. Els aloers, homes francs o de paratge, havien de consentir que la seva gent pròpia complís amb els deures respecte del castell. Altrament, aquests aloers, quan eren posseïdors de cases fortes, domus o forces, venien obligats a donar prou garanties que de les seves cases fortificades, no en vindria cap dany al castell i, en el cas que no ho fesin, podrien ser obligats a derrocar-les; la precaució enfront dels aloers, arribava a l'extrem que, pels usos de Catalunya, l'aloer*

no podia ser castlà en el terme jurisdiccional on tingués la casa aloera. En trobar-se l'esment a la torre immediatament ens remet a creure que aquesta era la casa forta o *domus*, i que l'alou era dins d'una quadra.

51.- Dóna a la seva germana Ermesenda cinquanta sous. El record vers les properes, sempre de sexe femení, és una constant en els testaments de dones de l'edat mitjana. I no acaba en els membres de la pròpia família, sinó que, a voltes, s'estén a les serventes i dides, i fins i tot llegats per a institucions benèfiques que distribuïen donatius per a noietes pobres sense recursos per a l'aportació de dot, les anomenades *filles a maridar*, documentades freqüentment a les escriptures redactades per ciutadanes i burgeses de la baixa medievalitat. I aquesta actitud no és tan sols constatable a Catalunya, sinó que es repeteix a d'altres ciutats com les del nord d'Itàlia o Montpeller, per a citar exemples que han rebut suficient atenció per part d'historiadors sobre aquest aspecte. De ben segur que estudis a d'altres indrets vindrien a corroborar aquestes maneres de fer, que ens suggereixen una espècie de solidaritat i sensibilitat ben característiques del món femení, amb independència de la classe social on la dona es trobi.

52.- El quart paràgraf del document estableix les condicions específiques segons les quals vol Estefania que es facin el que ha ordenat. Fixem-nos que, fins ara, la testadora ha repartit els seus béns entre els fills, i en aquest moment en concret diu que totes i cada una d'aquestes deixes, les atorga considerant que el seu marit serà senyor i curarà que així es pagui i faci. És necessari deixar ben clar que no hem trobat cap al·lusió a l'existència d'hereu universal i, encara que el propi caràcter de les deixes ens permeten entreveure una major importància concedida al seu fill Guillem, que suposem, per indicació de patronímic, el primogènit, no hi ha encara palesa en cap detall la institució de l'hereu principal, com trobarem en testaments posteriors, sobretot a partir de la segona meitat del dos-cents. Això significa que ens trobem en una etapa concreta del procés seguit per les escriptures, que mantenen característiques provinents de la llei gòtica, però que alhora no són tampoc com les més antigues. Per exemple, no segueixen -com en aquest cas- les formalitats establertes pels visigots de l'obligació de publicar els testaments davant de jutge i sacerdot, però tampoc inclouen la necessitat de la institució d'hereu. De tota manera, l'existència d'hereu universal era una possibilitat observada al *Liber Iudiciorum*, però no una obligació, que vindrà donada per la introducció a casa nostra del dret romà i canònic vers la meitat del segle XIII. Tampoc s'observen les disposicions de les lleis romanes pel que fa al nombre dels testimonis que, tal com assenyalava Pons i Guri, eren set als llocs urbans i cinc pels *rusticani*, o sigui, els pagesos, ni es serven les incompatibilitats d'aquests amb marmessors i legataris, com veurem més avall.

53.- Mana i diu a Bernat i Guillem de Mogoda que facin una empara dels molins de Castelló i que els tinguin fins que siguin pagats. De nou ens trobem amb clàusules de caire d'hipoteca o aval, és a dir, dóna les suficients garanties, arribant a hipotecar els béns patrimonials, a fi que els llegats arribin a ser complits. Hi ha, emperò, un aspecte que no acabem de copsar de forma prou clara: Estefania ens parla de delmes -el de Cànoves-; d'honors -el de Marata-; i de molins -de Castelló-, i tot i que ella mateixa ens reflecteix que són seus, no en fa cap donació. Podem pensar, en conseqüència, que ja amb anterioritat els havia atorgat, per exemple al seu marit?, O tal vegada eren elements constitutius del dot aportat al matrimoni?

54.- D'ací en endavant la testadora comença a definir els condicionants pels quals haurà de regir-se el desenvolupament de les seves voluntats. Notem com no estem pas al davant de quelcom fet sense gran reflexió: la mare considera les possibles cir-

cumstàncies en les quals poden arribar els seus fills en un futur, i en dicta les mesures oportunes. Per tant, hi ha el pensar que, quan ja no hi sigui, les coses poden anar d'una o d'altra manera, però, alhora, el deixar ben clar que la seva voluntat serà la que mana, en un o altre cas, se'ns fa quasi impossible no dir com, a través de l'anàlisi documental d'un testament que tal vegada a primer cop d'ull no ens aporta gran cosa més que aspectes legals, copsem d'altres sensibilitats que ens apropen, fins i tot al mateix caràcter de la protagonista. De ben segur que estava suficientment assessorada; d'això, no en tenim pas cap dubte, però alhora intuïm una forma de ser ferma, una personalitat forta.

Així s'inicien els condicionants: si Berenguer, el meu fill, fos clergue, que tingui per la seva voluntat l'alou que li concedeixo, però si no ho fos i mor sense infant legítim, que l'alou sigui per a Guillem, fill meu. Cal veure en aquestes paraules quelcom de molt usual en la noblesa medieval, la voluntat dels pares en afermar la troncalitat del llinatge en un dels fills, que acostuma a ser el primogènit, que rep en herència la part més important del patrimoni. És també un destí cobejat aconseguir un dels altres fills vers la via eclesiàstica -Estefania és prou transparent i directa; no obliga, però les seves paraules tampoc són massa lluny del desig...-. Tanmateix, tampoc és taxativa. Deixa una porta oberta perquè el fill decideixi el seu propi futur, marcant, però, allò que s'escaparia del tot a la transmissió correcta dels seus béns: d'aquí l'obligació de descendència *legítima*, és a dir, mitjançant un matrimoni beneït per l'Església. És, doncs, acatar les lleis divines, o tal vegada respon a la integritat pròpia del llinatge, o ambdues valoracions es confonen en una mateixa òptica d'entendre la legitimitat?.

55.- Si Guillem, el seu fill, mor sense infant legítim, que tota la seva herència sigui per a Berenguer, si no és clergue. Remarquem com aquesta vegada no s'estableix l'obligació que Guillem sigui clergue per a poder heretar, la qual cosa ve a refermar les hipòtesis que donàvem a la nota anterior. És a dir, que Estefania té ben clar que l'hereu, el cap del llinatge, el principal i continuador i necessàriament propietari ha de ser Guillem. Però hi ha sempre l'excepció inherent a la descendència: en realitat, la pròpia concepció del llinatge no es manté sense la indispensable condició de continuïtat. I altre cop, es ressalta la necessitat de fill provinent de legítima descendència. Ben mirat, la mentalitat d'Estefania confirma els conceptes de l'època, i ella, en la seva actuació, transmet missatges rebuts i un cert sentit de la coherència, quan mana i ordena, sens dubte amb el beneplàcit dels grups dominants, que predicaven tot això que ella posa en pràctica.

56.- Si Berenguer fos clergue, que l'herència de Guillem sense legítima descendència sigui dues parts per a Jusana i una tercera per a Estefania. Se'ns fa difícil d'establir la diferenciació entre ambdues filles, tal vegada donada igualment per raons de primogenitura, encara que Jusana rep coma llegat una quantitat més petita que la seva germana que, a més, gaudirà de cinc vaques. Potser Jusana, tal com suggeríem a la nota 47, es troba més propera a maridar-se i el dot ja ha estat estipulat, per tant, la mare deixa a Estefania amb més béns, la qual cosa no significa que deixi de tenir en compte el dret d'herència del patrimoni per a la filla gran quan manquin els hereus masculins. De tota manera, encara que aquesta dos la tendència generalment seguida, a cada casa hi havia preferències concretes, que, amb les dades que tenim, potser se'ns escapen.

57.- Si Jusana mor sense descendència legítima, que la seva herència sigui per a Guillem, mentre tingui un infant viu.

58.- Si Estefania mor sense descendència legítima, que es faci el mateix que en el cas anterior.

59.- Que tots els honors i els béns mobles -diu Estefania- i

tot el que tinc per qualsevol raó, de tot íntegrament concedeixo la potestat al meu marit Guillem, i que sigui senyor i potent mentre visqui, i pagui aquestes deixes, maridi convenientment les meves filles i mantingui bé, amb l'ajuda de Déu, els nostres fills. Existeix aquí la concessió de l'usdefruit dels béns en vida del marit, amb l'obligació d'alimentar els fills i casar les filles.

60.- La forma de datació: *Actum est hoc II k, septembris, anno Domini M^o, C^o, XC^o* la trobem per primera vegada segons el còmput de l'Encarnació, que serà vigent fins a mitjan segle XIV, i substituïda aleshores pel de la Nativitat. La data seguint els regnats dels reis francs es deixa emprar, com dèiem, al voltant del 1200 (veieu els *Fulls* núm. 30, nota 34, p. 50), i aquí en tenim la

primera mostra. L'herència romana dels *idus, nonas i kalendas* seguirà utilitzant-se fins arribar al canvi pel còmput de la Nativitat.

61. -Signa el testament Estefania.

62. -Testifiquen Guillem de Torre, el seu marit; Guillem fill; Bernat de Mogoda i Guillem de Mogoda.

63.- Clou el document la signatura de l'escrivà, Pere sacerdot, que insereix una fórmula de corroboració de validesa, dient que això, ho escriví amb paraules esborrades i esmenades a la línia sèptima.